

Provèrbes e Dires

Cantar, dançar e rire

- *Qui canta son mal espanta*

- *La primièra galina que canta es la qu'a fai l'uòu*

- *S'entendre als afars coma un gos a cantar vrèspas*

- *Cal pas arribar a messa cantada
(= quand tot es acabat)*

- *Fa mal dançar amb lo ventre void*

- *Aprèp la pança, la dança*

- *Fa bon dançar quand Fortuna vira la viòla*

- *Quand lo mèstre tamborinaire, dançan los vailets*

- *Totes los que dançan son pas contents*

- *Mai serem e mai rirem*

- *Val mai rire que far rire*

- *De que ritz lo fat ? de çò que non sap*

- *Tant que riràs non moriràs*

Reculhit per Andrieu LAGARDA

Lo mòt del Cap-Redactor

Abans lo calimàs d'estiu, de novèlas frescas !
... Arser, dijòus 22 de mai, caminavem cap a Vièlha.

M'avián convidat : lo Conselh Generau d'Aran (lo sol parçan al mond, que l'occitan i es lenga oficiala !) e l'Institut d'Estudis Occitans, per participar a l'amassada sul projècte per una "academia..." de la lenga occitana...

Camin fasent, entendèri, per astre, a la ràdio, sus las sièis oras de l'après miègjorn, que França, veniá de descobrir enfin, que sas "lengas regionalas" fasián partida de son patrimòni nacional...

Bona novèla de segur... inesperada !

"France, mère des arts, des armes et des lois !" fins ara, ne voliá pas entendre parlar. Bornha, sorda, sanglaçada, atestudida, entenèrca... dempuèi lo calamitós edicte de Villers-Cotterêts !

Trom de Zeus ! Las causas semblarián doncas cambiar aqueste còp ! ?

Convercion subta, o manipulacion politica... coma nos jogèron la comedia dels OGM ...! ?

Que que ne siá, marcarem aiceste jorn, d'una peireta blanca...

D'una segonda peireta blanca, tanben !

Ara que la nòstra còla de *Regulacion Linguistica de l'Occitan*, amassada lo 23 de Mai a Vièlha, ven d'adralhar un biais d'*academia occitana*...

Cal pas somiar pr'aquó ! E mai siaguèssen blancas las doas peiretas novèlas, caladaràn pas lo camin bèl, que nos demòra de far solide !

Non ! la causa es pas ganhada !

Tantis macarèls, coma totjorn, demòran en campa : de dreita, de senèstra, del mitan... - sens doblidar los quites cussions interiors, desfaitistas o malvolents - totjorn prestes de rosegat l'eime e tancar l'espèr dels valents !

Baste que nos siaguen aici pèiras de sal, per nos butar, bèstias que sèm, mai a l'obratge !

Tot lo demai serà pas que metafòras e literatura !

E manquèstetz pas, de tot biais, de venir a **l'Escòla d'Estiu... e a la Bicicletada !**

Vos oxigenaretz los neurònes... e los pompilhs !

Marcèu ESQUIEU

MAI DE MONDE A L'ESCÒLA !

L'O.N.U., a través l'U.N.E.S.C.O. faguèt lo vòt que 2008 siague l'annada de las lengas, de totas las lengas, las nacionalas, internacionalas e tanben las autras. Malurosament sabèm que, quitament se França es per l'aparament e la promocion de la diversitat culturala e lingüistica ... en çò dels autres, en çò siu es lo país europèu qu'elimina lo mai la siá diversitat culturala.

Sabem ben e dempuèi longtemps que podèm pas comptar que sus nosautres per serbar la nòstra lenga, la far viure, la socializar, la transmetre.

Dempuèi trenta quatre ans, la nòstra Escòla es un utís al servici de la lenga per ajudar lo monde a se l'apropriar o se la tornar apropiari. « *Ome d'òc as dreit a la paraula...* », se disiá un còp èra. Dempuèi trenta quatre ans balham aquela paraula als que l'an perduda. Dempuèi trenta quatre ans l'Escòla es un luòc de socializacion, d'escambis interdialectals, intergeneracionals, internacionals de transmission de la lenga e de la cultura nòstras, transmission que se fa de mens en mens - per pas dire pas mai - dins la familha, e mal o pas brica dins l'escòla de la Republica.

Uèi, encara mai que fa trenta ans, la nòstra Escòla demòra un dels enjòcs màgers per que lo grelh de la nòstra lenga se seque pas. La nòstra Escòla a fonccionat e foncciona encara mercés al trabalh militant e benevòl. Çaquela, l'epòca eroïca de las annadas 70 es acabada e los besonhs an cambiat (*comunicacion, albergament qalitatós, equipament, material, emplèc permanent...*) e las bonas volontats sufisan pas pus. En mai del trabalh de cadun l'Escòla a besonh tanben de mai de moneda. Podèm totjorn "esperar" veire créisser las subvencions (*tròp pichonèlas*) que nos balhan, mas se volèm pas augmentar lo còst de l'escòla al-delà del rasonable per cada estagiari, e botar pas tanpauc l'associacion en perill, nos cal encara mai de monde a l'escòla.

Lo dever de cada occitan es de daissar pas crebar la lenga, d'assegurar l'avenidor en la transmetre. Avèm besonh de l'engenh de totes. Lo que pòt assegurar un cors, animar un talhièr, lo qu'a de coneissenças a far passar, que sap jogar d'un instrument, dançar, que sap quicòm o que sap far quicòm qu'a enveja de far passar, es esperat a l'escòla: nos cal afortir l'equipa pedagogica e d'animacion, nos cal enriquezir las nòstras activitats, nos cal una escòla encara mai atractiva per i acuelhir encara mai de monde.

Dins l'edicion

- * *Lo Cercadieu* de *Robèrt Lafont*, raconte (130 p. - 17 € - ed. Reclams - 64160 SÈRRAS-MORLAAS)
- * *Luonh* de *Joan Frederic Brun*, raconte (175 p. - Trabucaire - 66140 CANET)
- * *Racontes e novèlas del País d'Òlt* de *Zefir Bòsc*, (160 p. - 19 € - en çò de l'autor - Lo Bòsc nalt - 12140 ESPEIRAC)
- * *Lo lop, lo diable e l'avesque* de *Joan Eygun*, antologia de contes gascons (12 € - Letras d'òc - Res. La Palmeraie - 226 av. Saint Exupéry - 31400 TOLOSA)
- * *Entremièi lordèras* d'*Eric Gonzalès*, novèlas (11 € - Per Noste - av. Francis Jammes - 64300 ORTÈS)
- * *D'un vilatge* (60 p. - 10 €) - *De l'ombra e autres titols* (140 p. - 17 €) - *Letra al darrièr pacan dau Lemosin, si non es desjà mòrt* (48 p. - 6,50 €) de *Joan dau Melhau*, (l'ensemble dels 3 volumes : 32 € - Lo camin de Sent Jaume - Roièr - 87380 MAUSSAC)
- * *Poèmas d'agost* de *Cristian Rapin* (60 p.- 6,10 € - ADEO - BP 28 - 81370 SANT SULPICI LA PUNTA)
- * *Histoire de France - L'imposture : mensonges et manipulations de l'histoire officielle* de *Jordi Labouysse* (17 € - IEO-IDECO PUÈGLAURENÇ)
- * *Toponymie des régions occitanes* de *Benedicte Boyrie-Fénié e Jean-Jacques Fénié*, (480 p. - 17,50 € - ed. Sud-Ouest - BP 130 - 33036 BORDEAUX)
- * *L'Ecole, instrument de sauvegarde des langues menacées ?* de *Cristèla Burban e Cristian Lagarde*, actes du colloque de Perpignan (408 p. - 25 € - Presses universitaires de Perpignan)

Andrieu LAGARDA

Publicat per l'EOE

* *Un còp èra la salsissa - Il était une fois la saucisse* de *Bernat Bergé*, (128 p. - 13 € + 2,20 € pòrt) edicion bilingüa.

12 ilustracions e cobèrta de *Frederic Fijac*.
Entre facecia e meravilhós, dotze contes que l'autor i torna visitar l'istòria de Granada e de la siá salsissa.

De comandar a : EOE - 16 carrièra (rue) de Pujols - 47300 VILANUEVA D'ÒLT

Quand legissi que «*Se vos volètz inscriure es encara temps*» constati que n'í a que se dàissan colonizar pel francés. Dins un occitan blos e natural, aquò se ditz : «*Se vos volètz inscriure es encara ora.*».

Jacme TAUPIAC, lo 12/03/2008

Lo Cromo-sòma

Lo biològue alemand Heinrich Waldeyer (nascut en 1836, mòrt a Berlin en 1921) èra un eminent especialista d'anatomia e de citologia. En 1888, farguèt lo neologisme *das Chromosom*, a partir del grèc *chrômo-* «color» e *sôma* «còrs». En alemand la letra *s* representa lo son [z]. Res d'estonant : cossí que siá, dins aquela lenga, un fum de mots d'origina latina o grèca, an una èssa iniciala que se legís tanben [z] : *der Sadismus, die Säkularisation, die Satisfaktion, das Sekretariat, die Sensation, der Separatismus, somatisch* «somatic, -ica», *die Sociologie, das System*.

Mas, en catalan, italian e portugués, que son de lengas qu'an l'oposicion fonologica /s/≈/z/, la letra *s* iniciala del segond element d'aquel mot se pronóncia [s]. Lo catalan (*el comosoma*) e l'italian (*el cromosoma*) an una grafia non-fonologica que indica pas que cal pronónciar coma s'èra escrich **cromossoma*. Mas, los dictionaris catalans de pronociacion (coma lo Jordi Bruguera i Talleda, sortit en 1997) e qualques bons dictionaris italians (coma lo Garzanti) pòrtan clarament que la pronociacion corrècta es ambe una èssa sorda. Per contra, los dictionaris portuguesas se pòdon estalviar aquela pena : dins aquela granda lenga neolatina s'escrivi *o comossomo*. (En realitat, esítan entre *o cromossomo* e *o cromossoma*, mas tot mond escrivi lo mot ambe *ss*).

En occitan, s'escrivèm *cromosòma*, ambe l'inevitable sucursalisme francés de *chromosome* que se pronóncia coma s'èra escrich **cromozaum*, seriá totalament irrealista de pensar que lo mot escrich aital se poguèsse pronónciar autrament que [krumuzòmò]. Seriá una pronociacion sucursalista francesa.

En 1957, dins sa cronica *La grafia dels mots compausats en occitan* (Òc, n°203, p. 47), Loís Alibèrt preconiza d'escriviure ambe lo junhent (en fr. «*le trait d'union*») los mots compausats qu'an lo segon element que comença per *r* o *s*. Doncas, cal escriure *las entre-senhas* (e non pas *las *entresenhas* nimai *las *entressenhas*). *Lo cromo-sòma* (al singular), *los cromo-sòmas* (al plural) es una excellenta grafia fonologica e alibertina.

Jacme TAUPIAC, lo 13/03/2008

Avèm lo dever de la transmission.

Avèm besonh del trabalh de difusion de totes, que, quitament a l'epòca d'internet e de la (falsa ?) comunicacion descabestrada, la via naturala d'un amic que parla a un autre amic de l'Escòla, demòra la mai eficaça. (Las evaluacions de las annadas passadas ne testimònian.)

Anèm, òc, per la lenga ... e per l'Escòla, comptam sus vosautres per nos ajudar, venir a l'escòla e i far venir de monde.

En seguir la fòrma d'eslogans famoses la prima passada, vos dirai que nos cal « menar mai de monde per pagar mens » ... e per pas que la lenga ni l'Escòla crèben.

Bernat BERGÉ

Aquel bogre d'Aristofanes !

L'occitan, lo teatre, e l'Escòla Occitana d'Estiu, dins ma vida tota, se i tròban, coma sabètz entrevescats !

Viva el ! - Lo mal de Siset - Ravalhac - la Patacada - Ò Alienòr !, la Republica de Picapol - Antigòna... nasquèron, foguèron creats e jogats a l'EOE...

Rampèli que i faguèrem tanben atal, l'an passat, a la lèsta, la primièra lectura de mon **Aristofanada. *Femnas al Poder***.

Lo **Claudi ALRANQ**, m'aviá comandada la pèça, per apasturar la tropa del Teatre Interregional Occitan, de carn fresca...

Foguèt donc creada a Montpelhièr, lo 3 d'abril. Un detzenat de representacions ne foguèron aquí donadas de tira, amb succès.

Me plai de vos parlar uèi, mai que mai, del trabalh remirable de la tropa...

Per memòria, a Atenas, 400 ans abans J.C. lo farcejaire grèc **Aristofanes**, nos conta que, lassas del masclum e de la guèrra, las Femnas decidon de far la grèva de l'amor... e metre tot en comun... Programa grandàs, de chuc e musc, pas aisit de seguir, solide !

Ma **bofanada** libra, dels vèrses occitans de mirliton, mas noirida sovent pr'aquò, dels vèrses en grèc ancian del vièlh poèta, i sautiquèt doncas, de-pè-ranquet... coma drollet... a la bimbòla.

Plèti, seguissèzt-me donc, carrièra Adam de Crapòne... lo matin... dins la tuta quitament, de **la Rampa...**

Una salla grandassa, de las cortinas negrosas pendolhadas... plan luènh del solelh d'Atenas !

Ombras foscas, encara... Espelhandrats, dormilhoses, talas abelhòtas valentas, s'afanan los **9 comedians**. Se i sèrcan cadun, de tastar, son camin, sa plaça sus l'empont...

De jorn en jorn, s'apreparèron atal lo bornat. Totis amassa, plan coma cal, amb lo seriós dels professionals confirmats, i faguèron, de son va-e-veni. Las coturièras se i assajèron sas pelhas mirgalhadas. Amb tota la rafatalha d'un **decòr e costumes surrealistas**, los menusièrs se i ajustèron sa carreta plegadissa, sas escalas, barranquinas... barricas e topinassas abitablas, coma aquela del Diogènes !

Tinas de fusta bruta, ièr de ser; d'aiceste matin, vèilhas que non sai, e patinadas ! Lo tecnician de la lutz s'enquiquiriquèt pr'amor que s'endevenuèsen, fòrmas, ombras e colors.

Totas causas prestas a posita, sus l'ordinator, per la representacion...

Claudi Alranq, lo meteire en scèna, el, aflancat, inquiet, la boneta nauta quilhada sul cap, coma un tira-tap... arrucat, tendut, concentrat, es a sa taula... La lutz se fa. Dionisos èra en campa dins las coladissas ! Que sa messa, sus l'empont, enfin se faga !

"Ô lumenon brillant de la lampà d'argièla !..."

Atal, las Femnas d'Atenas an començada sa pujada sus l'Acropòli... *"Colhonaràn marits colhards... e faràn la guèrra a la guèrra..."*

Pas de vèrs, mot, gèst, dança, silenci... qu'escape al meteire en scèna... Lo menaire, per una parpelha d'agaça, arrèsta tot !

Conselha de tira... *"Ensatjatz de trobar, totjorn un contengut poetic o simbolic... Tiratz pas pro partit de çò que lo tèxte vos dona a manjar ..."* Religiosament, amistosament, la còla tota se fa pensativa... Nautres, profanes, aviam remarcat res pecaire !

Mas d'un jorn, a l'autre, que de mudasons ! quines progrèsses !

La resulta ? Una magia, carnala, gaujosa, chucosa incantatòria. Aquò bolèga, vira, revira, peta, espeta ! Una ora-e-mièja, dura la pèça, sens una pausa... Que los interludis carnavalesques, sens relambi i serpetejan ligant l'ensemble, coma dins un operà fantasierós...

A cap d'empont, *"un prompteur en français"*, per aquela V.O. imprevista, pòt adjudar, se cal, los mal-entendents o tròp patauds...

"Aquel bogre d'Aristofanes disiá de sas quatre vertats.

En se'n anar, nos a quitat, la nòta a pagar sus la taula !

S'aquò vos prusís, macarèls,

Tiratz-vos laganha dels uèlhs..."

Aguèri lo plaser grand, après las darrièras repeticions, de veire enfin la primièra de nòstra **Aristofanana - Femnas al Poder** ! al teatre de la Vista de Montpelièr ... 13 d'abril...

L'occitan blos

Es encara ora

Lo substantiu *l'ora* a, al mens quatre senses principals :

1) Caduna de las dotze partidas del jorn. *A plogut durant tres oras. Fa una ora que l'espèri.*

2) Moment particular del temps, comptat a partir de mièjanuèch o de miègjorn. *Sabes a quina ora arribaran ? Son doás oras e mièja. Ma maire s'èra levada a quatre oras.* (Crestian Mathieu, *Lo Gai Saber*, genièr de 1980, p. 8).

3) Camin que se pòt far dins l'espaci d'una ora. *Aicí, sèm a una ora de Tolosa.*

4) Dins lo cors del temps, moment determinat considerat coma oportun per far quicòm. *Una dròlla de trenta ans, es ora que se maride se se vòl maridar.*

Ora, ambe lo sens numèro 4 s'emplega dins fòrça parlars occitans :

Justin Besson, de la region de Vilafranca de Roèrgue, met en scèna una certana Tardivòta qu'es plan malaürosa e que sos amics estiman que cal pas esperar mai de temps per l'anar consolar : *«Es ora d'anar consolar Tardivòta.»* (*Contes de l'oncle Janet*, 1948, p.9).

Dins Joan Bodon, aquel emplec del mot *ora* es frequent : *«Per vosautres encara es ora de causir.»* (*La Santa Estèla del centenari*, 1972, p. 36). *Cresi que serà lèu ora d'anar dormir...»* (*La Quimèra*, 1974, p. 54).

L'albigés Leopòld Duran parla d'un paire que se ditz que caldrà que maride la dròlla : *«Se pensava ben que qualque jorn seriá ora de la maridar...»* (*Comba*, 1987, p. 32).

Lo roèrgat Ferran Delèris escriu : *«Ara, es ora de segar e de meissonar.»* (*L'Aucon*, 1992, p. 16).

L'escrivan niçard Reinat Toscano parla d'un personatge qu'a decidit de cabussar dins *«una nuèch sensa fin»* e que se ditz *«qu'es ora de sautar, d'anar de l'avant fins au fond de la sieu dolor...»* (*Darrier la nuèch*, 1999, p. 100).

Tot recentament, Florian Vernet escriviá : *«Es ora de passar a la còtra-ataca.»* (*Planeta*, 2001, p. 79).

Dins totas aquelas frasas, a l'expression occitana *es ora de far quicòm* correspond l'expression francesa *il est temps de faire quelque chose*. Mistral, dins *Lou Tresor*, a l'article *ouro*, pòrta : *«es ouro de veni, il est temps de venir»*.

En castelhan se ditz tanben : *«Es hora de irnos a dormir»*. (Planeta, 1988). Aquò se ditz en francés : *«Il est temps d'aller au lit»*.

- O, Janon miu ! cossí som contenta !... a ! si ieu te podíá véser tanben !... Mòstra-te, mic, mòstra-te ! suplicava la paura femna.

Qué fa l'autre amont naut, sul teulat ? Tomba las cauças e s'assièta sul canon de la cheminièra.

E la Marinòta esmarvilhada :

- Mon Diu, Janon, que te pòrtas plan ! Deves èsser plan tractat a l'Espreccatori : quin bon parelh de gautas as mes !...

Le rictor bartassier

Èra al temps de la granda Revolucion.

Les preires èran estats oblijats de signar per la Republica e los qu'avián refusat aviá calgut fugisquesson per se salvar la pèlh : los aurián guilhotinats.

N'i agèc un ramat que passèron en Espanha. D'autris s'amagavan pels bòsques o dins las caunhas e s'avitalhàvan dins las bòrdas a l'amagat.

Se diguèt qu'un d'aqueles "rictors fòlhs" (coma les apelhavan) se teníá recaptat dins qualque ostal devèrs Malard, Tòro o Picatalent. Les gendarmas i montèron per li metre la man dessus.

Devèrs miègjorn, quand passan a Patana, truncan a la pòrta, dintran. Le monde èran a taula.

- Avètz qualqu'un d'amagat dins l'ostal...

- Ara va !

- Nos b'an dit, emai assegurats. Es un preire fanatic, enemic de la Republica. Le venèm prene.

- Avèm pas vist nimai ausit dire que i aja d'aquel gibier apr'ací. Trobaretz pas digús mas dins l'ostal que los que vesètz aici altorn de la taula. Si volètz, podètz far escorcolh.

- Es plan çò que venem fèr.

Alavetz, le mèstre se vira cap als dos galhards que dinnavan al ran d'el :

- Bernat, Pèire, anatz acompanhar aqueles mossurs pertot ont voldrán. Prenètz-vos una forca, per cas que - n'i agèsse un - trobetz qualque particulier rescondut e que se vòlga defendre...

Lo pus atissat a cercar èra lo Bernat, pichonet, linge, pelut e mostachut.

A la granja :

- Aquí n'i poiriá ben aver un, çà cridava.

E de forquejar dins la palha coma un diable enferonit.

Que ne fassuèsse sortir lo rictor fòlh, ja riscava pas !...

Lo "rictor fòlh"... èra el !...

Andrieu LAGARDA

Irresistibles aquels comedians de Claudi Alranq e la Rampa !

Los manquèsetz pas quand passaràn al país !

- a Juvinhac (34) **5 julhet**
- a Laguepia (82) **17 de julhet**
- a Pezenàs (34) **2 d'agost**

Marcèu ESQUIEU

Lo libre bilingue : 140 p. 12 €. se pòt comandar a
"Contes de las duas bocas"
Nadalia - 47340 Hautefage.

La darrièra de l'anóncia

Ai rendètz-vos amb l'Alina. L'Alina, amb d'autres, a respondut a la miá anóncia. M'a esrich, li ai telefonat, nos devèm rescontrar doman passat.

L'Alina, la coneissi pas, levat una escritura sarrada, un timbre de votz melodiú, e de paraulas, de tròces de frases que me dançan davant los uèlhs e que me tindan dins las aurelhas. « *Aimi lo campèstre...vivi tota soleta dempuèi dus ans... aimi legir, me mangi los libres dempuèi que sabi legir...Ai un dròlle e una dròlla qu'an fòra-nisat... Soi encara jovena per m'enterrar viva... vòli viure... ai causas a donar... demandi una espatla per m'i apiejat, un pauc de calor per m'i acoonar, un companh per partatjar... la solesa me pèsa... ai pron trimat, ai enveja de m'arrestar e de pausar la saca... »*

Quatre paginas que rajan del besonh de tendresa e d'aimar, mai d'una ora de convèrsa telefonica que i sentissiam l'autre de còsta, tan l'escambi veníá comunion.

- Nos podèm rescontrar...

Plan segur que nos rescontrarem ! Tre dissabte.

Esperarai l'Alina davant la comuna. Davalarà d'una Cliò blanca, vestida d'un mantèl negre, blonda dels uèlhs blus, pas tròp granda, puslèu prima. Anirai cap a ela.

- Alina ?

- Francés ?

Nos potonejarem. Nos agacharem un momenton a cap de braces, en s'amagar la geina recipròca de la descobèrta per un rire nerviós.

- Pas tròp decebuda ?

- Non, al contrari, e vos ?

Li prepausarai de se dire "tu". Montarem dins la veitura.

- *Te meni dins un pichon restaurant, dins Gèrs, que i manjarem una cosina gascona. Aquò t'agrada ?*

Me responderà qu'aima la cosina gascona, e puèi, que, de tot biais, lo mai important es d'èstre amassa...

Menarai doçament. Li fregarai de la man lo genolh, en cambiar las marchas. Parlarem de tot e de res, la vila que se chapa lo campèstre, los vilatges que devenon dormitòris, la qualitat de la vida que se'n va, lo vesinatge que deven anonim, l'egoïsme ambient, lo liberalisme... Traversarem lo planhòl de Tilh.

- *Aicí sèm sus un camp que i aguèt una batèsta famosa entre Armanhacs e Borginhons pendent la guèrra de cent ans...*

Passarem a Launac. Farai lo torn de la viradoira al ralentit per qué pòsques véser la cort renaissénça e la tor medivala del castel; se sentissi que las vielhas pèiras t'interessan, te prepausarai d'anar delà la laga, per véser l'ancian camin de ronda e las siás machacoladuras...

Arribarem al restaurant. Nos sietarem a la taula qu'ai retenguda.

En legir lo menut, parlarem de cosina, dels plasers de la taula, dels plasers simplòts de la vida e benlèu d'epicurisme, d'edonisme, de metafisica. Causirem lo vin, te demandarai los tius gostes, te dirai los mius ;

- *E la civilizacion del vin qu'es a s'acabar !...*

- *Dionisòs emposonat pel coca-colà, la frucha de la tèrra e dels trabalhs dels òmes que ven de farlabica de bazar !...*

Puèi, tot en manjar, entre doas bocadas, en daissar la forqueta en l'aire, nos contarem las nòstras vidas. Me diràs la tiá maire que te batanava o lo tiu paire que gorrinejava, o una sòrre que te panava lo solelh, tota la tiá enfança macada. Me diràs los òmes que t'an fait patir, me contaràs la tiá quista jamai complida de la benaurança... me fisaràs las lagremas de la tiá vida ; serai lo tiu confident, lo receptacle de las tiás macaduras, te pararai l'aurelha e lo còr.

Parlarem de las nòstras fugidas dins los libres, delà lo miralh, del nòstre sòmi de viure la vida dels autres. Nos avisarem que las nòstras astradas se semblan, que sèm pastats de la meteissa pasta ; legirem dins los nòstres agaches las meteissas promessas.

A un moment, en esperar lo dessèrt, te prendrai la man, sens la sarrar, pas tròp de temps, sonque una alisada. Serem plan. Existirem, nos serem reconeguts, serem dos...

Aprèp lo cafè, te prepausarai de te menar en çò miu, en tota amistat.

« *Soi pas un Prince, mas un paure viatjaire. Vos voliái coma esposa, e prenguèri l'aparéncia d'un nòble per vos sedusir. Mas, ara, sabi que vos maridatz amb ieu perque m'aimatz. Alavètz, soi segur que çò que soi vertadièrament vos agradarà tanben.* »

Odila s'enfugiguèt lèu lèu e pel primièr còp, la reina se planhèt que son poder magic siá sonque de farlabica.

Aura e Tòmas s'en anèron organisar lor maridatge dins lor castel e aguèron una vida plan urosa.

E cric e crac

Lo conte es acabat.

Maèla CLOAREC

Las gautas del Janon

Dempuèi qualque temps la vièlha Marinòta entendia bruch la nuèit dins le granièr. Èra bensai qualque gaüs o qualque chòt que s'i repairava, o qualques rats qu'i fasián la sarabanda.

Aquel bruch i menava páur :

- *Ès benlèu le miu paure Janon que torna ? qué i ai fèit ? qué me vòl ? perqué me ven atal tormentar ?*

Ne parlèc als vesins.

- *Vos caldriá consultar un armièr. Son monde que comunican andels mòrts, conselhèt Guilhaumet qu'èra un pauc farcejaire. L'Armièr de Lalibèrt, per exemple...*

- *Lalibèrt, aquò's tròp luènh per ieu.*

- *Si volètz me cargarai de la comission...*

Qualques jorns apuèi :

- *E ben, l'Armièr, qu'a dit ?*

- *A dit que vòstre òme es a l'Esprecatòri. Patís pas tròp, mès se languís. Vos tròba plan de manca. E coma es per sortir lèu, ditz qu'abans d'anar al Cèl aimariá de vos tornar véser...*

- *Aquò se pòt ?*

- *I a qu'a demandar !...*

L'endeman :

- *Marinòta, tot es adobat. Divendres ser, l'Armièr a dit, avètz pas qu'a vos metre amb un lum al pè de la cheminièra quand le Janon vos cridarà. Levaretz le cap e, d'amont estant, vos veirà.*

- *Mon Diu, mon Diu ! s'aquò's possible !...*

Le divendres nuèit, Guilhaumet monta sus la teulada e d'una votz contrafaiça :

- *Marinò-ò-ò-ta ! i ès ?... Quin bonur de te tornar véser, ma perlòta... Totjorn polideta ! Ja n'as pas cambiat...*

n'aviá perdut la rason. Sabiá qu'una joventa, al còr pur, l'aviá ajudat, mas lo sovenir de sa cara s'èra perdut dins sos sòmis.

Quand lo mendicant tornèt prene son còs de prince, lo servicial l'aprenguèt a la reina. Aquesta cresiá a una galejada mas lo faguèt venir. Lo prince Tòmas, puèi que se sonava atal, li expliquèt sa fugida « incognitò », e volguèt mercejar la joventa que l'aviá aculhit :

« *Sa cara es perduda dins mos sòmis. Mas s'accepta ma reconeissença, me maridarai amb ela.* »

Podètz imaginar lo relambi de la reina. « *Coma se remembra pas de la cara d'aquela piòta, li vau balhar mon ainada* » se diguèt.

Prevenguèron lo maridatge d'Odila e de Tomàs una setmana mai tard.

Quand Aura tornèt, aprestavan la nòça pel lendeman. Comprenguèt sulpic la mentida de la reina. Mas podiá pas tornar al castel : sa bèla-maire la mandariá dins una preson per èsser segura de son silenci.

Cràc. Avètz compres. Non ? Qualqu'un la va ajudar un còp de mai ! Qui ? La fada del bòsc pardi !

« *Te vau transformar en aucèl jaune. Atal, podràs aténher la fenèstra del prince* ».

Foguèt dich, foguèt fach. Aura cambièt d'aparéncia e s'envolèt. Se pausèt a costat del lièch de Tòmas e comencèt aquesta cançon :

« *Prince, Prince
Siás dins un grand perilh.
Prince, Prince,
T'enganas de filha.* »

La seguida, la vos dirai pas, ça que la, Tòmas sabiá que la magia podiá tot transformar. E creguèt l'istòria de l'aucèl, li prometèt de metre fin a son maridatge e de prene son revenge. Parlèron la nuèch tota, e lo Prince reconeguèt la filha al còr pur que l'aviá aculhit jos la forma d'un mendicant. Se prometèt de l'esposar lèu lèu.

Lendeman, totes èran prestes a festejar la nòça. Lo nòvi faguèt esperar sa promesa : de charrar la nuèch tota, s'èra endormit... Arribèt ça que la, amb una orada de retard...jos la forma del mendicant. Son encantaire l'aviá cambiat un còp de mai : èra encara mai baulh qu'a la debuta, totes lo gaitavan amb refasti. Diguèt a Odila :

- *Aital veiràs lo miu environament.*

A l'ostal nos sietarem al canton. La canha te solfinarà, un gat te sautarà suls genolhs.

- *Aimi las bèstias, jo tanben,* me diràs.

Prepararai un tè e contunharem de parlar en far virar lo culhièr. Me contaràs la montanha, las escorregudas, l'escalada ; te dirai lo campèstre, las bicicletadas.

Contunharem cadun de nos descobrir cantons de la nòstra arma. Contunharem d'èstre dos, de comunicar, de comuniar, de balhar e de receubre. Contunharem de nos apasir mentre que lo temps caminarà e que lo jorn se morirà.

- *Ara me cal partir,* me diràs en te levar.

T'ajudarai a te tornar botar lo mantèl. Te viraràs, e, en t'agachar dins los uèlhs, t'embrassarai. Me pausaràs lo cap al cròs de l'espata. T'alisarai lo pel un momenton. Nos tornarem agachar, nos farem un potet del cap de las pòtas, nos tornarem sarrar l'un contra l'autre.

- *Nos tornarem véser ?* te demandarai.

- *Òc ben, nos tornarem apelar.*

Te tornarai portar davant la comuna, que la tiá veitura t'i espèra. En camin, parlarem pas gaire, cadun dins los sius sòmis, benlèu los meteisses, cadun esmogut... De quora en quora, entre dos cambiaments de marcha te pausarai la man sul genolh ; me pausaràs la tiá sus la miá.

- *E ben, a lèu,* me diràs abans de montar dins la tiá veitura.

Nos embrassarem un còp de mai. Un potet.

- *A doman, t'apelarai a miègjorn.*

T'agacharai manovrar, te virar, desapareisser al cap de la carrièra, e me'n tornarai a l'ostal, que la canha e los gats m'espèran.

L'endeman, te tornarai apelar, impatient d'ausir la tiá votz.

- *Espèra,* me diràs, *me'n vau dins lo burèu.* Puèi, quand aurai ausit lo bruch d'una pòrta que se barra :

- *Escota, m'estimi melhor de pas contunhar... Val melhor que i ague pas cap de seguida...*

- *Perqué ?* te demandarai per la fòrma.

Escotarai pas la responsa ; tornarai penjar lo telefòn.

Sèm divendre del ser. La canha me dròm als pès, un gat me ronca suls genolhs. Son pas que nòu oras. Ai encara léser d'apelar l'Alina e de li dire que m'estimi melhor de pas la rescontrar, ni l'endeman, ni un autre còp.

L'Alina èra la darrièra de la tièra de las qu'avián respondut a la miá pichona anòncia.

Per la lenga

Somiam a la libertat
Dins una cramba limòucosa,
Parlam la lenga a la muralha
Los mots glisson contra lo papièr pintrat
E tomba l'esperit.

Sarem occitans lo jorn que l'aurem decidit.

Al ras dal sòl
Caldrà recampar los tròces
E los tornar pegar.
Los lançarem un còp de mai a la muralha
E los tornarem recampar
Per los tornar pegar.
E los tornar lançar...

Sarem occitans lo jorn que l'aurem decidit.

Res sortís dal catalfac.
Lo crit ?

Se canta que cante
Canta pas per ieu
Canta per ma mia
Qu'es al lenc de ieu.

Sarem occitans lo jorn que l'aurem decidit.

Marxelin, Crits de luta

"*Crits de Luta*" es un recuèlh collectiu d'un vintenat de poètas occitans. Los dos autors audencs, Brunon Peiràs e Joan Felip Joulia, sortiran aquel recuèlh a l'entorn del mes de julhet de 2008. Una presentacion ne serà feita lo 23 de julhet a l'Estivada a Rodés.

Cràc ! Aura foguèt transportada per magia. Dins lo camp, i aviá un centenat de pissalaches. Se metèt sulpic a l'òbra ; reculhiguèt d'aiga dins sas mans e abeurèt una primièra flor. Plan solide, perdiá un fum d'aiga e de temps ; son trabalh èra penós e li semblava sens fin. Comencèt de sentir lassitge e talent. Se remembrèt de l'accion de l'aiga del riu sus la nafradura de la cèrbia e ne beuguèt. Sulpic, se sentiguèt requiquilhada : son patiment èra partit. Trabalhèt atal la vesprada tota. Quand la nuèch arribèt, beuguèt un còp de mai e aguèt pas mai enveja de dormir. Mas, li demorava un problèma : cossí far per que los pissalaches moriguèsson pas ? Lo solelh assecava tant la tèrra que las flors avián tostamps set.

Cràc. « *A ! T'ai trobada fin finala. Perqué siás venguda en çò de Marcamala ? Siás capborda o qué ?* ».

Aura gaitèt de pertot e vegèt pas qu'un aucèl sus una branca. « *Siás tu que me parlas ?* » demandèt la filha.

« *A òc, de vertat, me reconeisses pas. Soi la cèrvia qu'as sonhada a costat del riu.* »

Li expliquèt qu'èra la fada del bòsc e que sos poders li permetián de se transformar a volontat.

« *M'as ajudada tot ara. Ai vist qu'aviás un còr pur. Soi ieu que te vau balhar un còp de man.* ».

Cràc. Apareguèt sulpic un posador. « *Atal, podràs abeurar los pissalaches duscas a la fin de la malediccion de Marcamala.* »

Atal foguèt dich, atal foguèt fach. Amb lo posador magic e l'aiga del riu, Aura aguèt pas de mal per téner set jorns e set nuèches.

Marcamala o cresiá pas. Ça que la, èra forçada de reconeisser qu'Aura meritava de partir amb ço que demandava per sa potinga. Atal, la filheta foguèt la primièra a sortir viva de la bòria de la masca. S'en tornèt al castel.

Mas, dempuèi sa despartida, las causas avián cambiat. Lo deliri del mendicant prenguèt fin. Volètz coneisser la vertat ? Èra en bona santat dempuèi la debuta ! Aura s'èra enganada sus son estat : lo bossut èra a se transformar dins sa condicion vertadièra, es a dire en Prince. Òc ben ! N'aviá pro de demorar embarrat dins son castel. Voliá descobrir la vida vertadièra « incognitò ». Demandèt a son encantaire de li balhar l'aparéncia d'un mendicant. Mas, arribèt pas en çò de nòstra princessa per astre. Nani ! Aviá entendut parlar de la beutat d'Aura e voliá saber se çò que se disiá sus ela, èra la vertat. Mas quand faguèt sa coneissença, la transformacion magica preniá fin e lo prince

qu'èra nafrada. Trantalhèt : se s'arrestava, lo mendicant poirià morir abans son retorn. Son còr faguèt pas qu'un torn en vesent que la cèrvia patissiá. Prenguèt un morcèu d'estòfa e l'aigassèt dins lo riu.

Vos cal aprene qu'aquel riu aviá qualques vertuts magicas. Garissiá tot çò que tocava. Aura, ça que la, o sabiá pas.

Tre que lo teissut foguèt pausat sus la pata nafrada, l'animal s'enfugiguèt sulpic. Aura èra pas acostumada a recebre un mercejament per sas bonas accions. Foguèt simplement urosa d'aver ajudat l'animal.

Camina que caminaràs, trobèt la bòria de Marcamala. Tòc tòc tòc. Degun li respondiá pas, dintrèt ça que la. L'ostalòt semblava al de Merlin l'Encantador. I aviá de libres de pertot, de potingas de totes las colors dins los flascons e d'ingredients d'originas estranhas : un uèlh, un pè de boc, d'onglas, de pels.

Veniá de mai en mai inquieta quand ausiguèt la pòrta : èra tampada coma s'una man invisibla aviá butat un verroilh.

« *Qual gausa derengar Marcamala la poderosa ?* », cridèt una votz tarrìbla.

« *Soi ieu, Aura, la princessa del castel. Veni per vos demandar qualques pissalaches per sonhar un paure mendicant qu'es a mand de morir* ».

« *Piòtas que siás. Sabes que degun tòrna pas d'en çò meu ?* ».

« *Farai tot çò que volètz per salvar lo mendicant* », respondèt Aura.

« *Ton còr es pur filheta e te balha de coratge. Mas siás pas al bon endrech. Te vau fisar una òbra e ne moriràs de lassièra. Trobaràs un camp de pissalaches a costat del meu ostal. Auràs de los abeurar cada jorn e cada nuèch amb l'aiga del riu. Per aquò far, te petaçaràs amb tas mans. Se capitas pendent sèt jorns e sèt nuèches, te balharai los pissalaches* ».

Cràc ! Aura foguèt transportada per magia. Dins lo camp, i aviá un centenat de pissalaches. Se metèt sulpic a l'òbra ; reculhiguèt d'aiga dins sas mans e abeurèt una primièra flor. Plan solide, perdiá un fum d'aiga e de temps ; son trabalh èra penós e li semblava sens fin. Comencèt de sentir lassitge e talent. Se remembrèt de l'accion de l'aiga del riu sus la nafradura de la cèrbia e ne beuguèt. Sulpic, se sentiguèt requiquilhada : son patiment èra partit. Trabalhèt atal la vesprada tota. Quand la nuèch arribèt, beuguèt un còp de mai e aguèt pas mai enveja de dormir. Mas, li demorava un problèma : cossí far per que los pissalaches moriguèsson pas ? Lo solelh assecava tant la tèrra que las flors avián tostemps set.

Lo vent

Qu'es aquò ? Qu'es aquò ?
Passa coma un fòl, se'n va veire
sa filha e se'n tòrna en plorant...

Aquò's lo vent, lo vent d'autan qu'es tan fòl mas que sens mancar nos mena la pluèja...

Un còp èra... una drolleta qu'aviá páur del vent. Quand vesia los randals se tòrcer, que l'entendiá estufar a la finèstra, venia palla, podia quitament pus alenar :

- *O, Memè, aquel vent... Ai páur !*

- *Que non, que non, ajas pas páur ! Te lo vau atrapar e embarrar dins una coja.*

E la pichona n'aviá pus páur...

Lo vent, el, contunhava de s'amuser : fasiá plèure sus la bugada e rostissiá al solelh los plants d'ensalada tots nuèus... De tot biais, lo monde èran pas jamai contents :

- *Fai ben tròp calor ! Lo vent deuria far plèure !*

E se plevia :

- *E ben, lo vent vei pas que los paures pitons se trempan e que piulan "Perirem! Perirem!" ? E mai perisson, pecaire...*

- *E tota aquela posca, lo vent la poiriá pas emportar ?*

- *E aquela rosada, la secariá pas ?*

Totjorn se plangián del vent. E totjorn, el, contunhava de s'amuser.

La drolleta venia de mai en mai rasonabla e n'aviá pus tant páur del vent.

Mas la Memè, ela, lo podia pus endurar. Li panava lo capèl, li desnosava los pièls, li levava los cotilhons...

Un jorn, èra per la cort : de genolhons, tustava las favas secas per las tirar de las cufèlas. Lo vent se metèt a fadejar a son entorn, a emportar cufèlas e favas als quatre cantons de la cort, a levar de nivols de posca... Lo baston tustava, tustava totjorn las favas... Mas la Memè, d'un còp, n'agèt son sadol d'aquel vent fòl, e se metèt a lo tustar el, aquel aissable, e i anava d'un bèl atrempe, tusta que tustaràs.

Lo vent, pecaire, tot estabordit, sabia pus ont se recatar. S'engulhèt dins una coja : èra una coja còllonga ont la Memè sarrava las favas de samemar. Lo vent s'i faguèt tot pichon, tot pichon, s'i acocolèt e bolegava pas pus... Còp sec, la Memè vos atrapa la coja, la tapa d'una cafaniha... e v'aquí mon vent prisonier !

La Memè portèt la coja al granièr, la sarrèt jos un pilòt de vièlhas pelhas. È lo vent que podiá pus bolegar aquí dedins creseguèt que i demorariá totjorn...

Ça que là, sens el, tot anava de travèrs : pus de nivols per petaçar lo cèl, pus de pluèja per lavar las fuèlhas, ni mai cap pus de musica per las brancas...

- *Ont es passat lo vent ? se demandavan lo monde...*

Degun ne sabiá pas res... a part la Memè, de segur. Mas o diguèt pas a degun, ò que non ! lo vent li'n aviá ben tròp fèit veire...

Paura femna, aquò li portèt pas bonur : tombèt malauda e quand siaguèt per morir, bufèt a l'aurelha de la dròlla :

- *Sabes, lo vent... es al granièr... l'ai embarrat dins una coja.*

La dròlla, qu'èra venguda rasonabla e plan avisada se pensèt :

- *Ò ! Paura Memè ! Sap pus çò que ditz : lo vent dins una coja, pecaire...*

Aviá oblidat lo temps qu'èra drolleta e qu'aviá páur del vent... La Memè moriguèt.

De mes e de mes passèron... Lo vent seriá benlèu enquèra dins sa prison sens un raton - una ratona, puslèu - que cercava ont fariá son niu. Trobèt la coja a son gost ; òc ben, aquò fasiá plan son afar !

Viste, se metèt al trabalh. Rac, rac, rac, a cada còp de dent, lo vent fremissiá d'aise... I agèt lèu un trauquilhon gròs coma un cap d'espilla, puèi un trauquet ont lo vent comencèt d'estuflar, puèi un trauc pus large e lo vent se lancèt defòra, emportèt la teulada e bufèt per tot lo país una tempèsta a debanar los buèus...

Dempuèi aquel temps, lo vent ne fai de totes.

De còps, canturleja pels arbres, alisa blats, milhs e virasolelhs, vos ven potonejar davant la pòrta... Mas sovent, s'emmalís, se met a udolar, empòrta teulats e cheminèias... Òm diriá que vòl desbolhar tots los granièrs...

Òc, lo monde an páur del vent, adara. Mas qué far ? L'embarrar un còp de mai dins una coja ? Pr'aquò, emb lo rescalfament de la planeta, caldriá benlèu trobar quicòm mai, qué 'n dises, tu, pichon ?

Maria-Odila DUMEAUX

seretz d'aise ». Atal, sens demandar res, se mainèt del mendicant en mai de son trabalh costumier.

Mas un jorn, l'òme venguèt malaut. Son deliri comencèt : proferissiá de paraulas qu'avián pas lo mendre sens, reconeissiá pas degun. La fèbre montava totjorn mai naut, e Aura crenguèt per sa vida.

Embaugida, demandèt a la reina, qu'èra un pauc masca, de la conselhar per salvar lo paure. Aquesta foguèt enrabiada en aprene que sa nòria aviá reculhit lo mendicant. Decidiguèt de prene son revenge.

« *Per lo sonhar, li cal beure una potinga magica. La te pòdi aprestar. Mas me manca çò màger : de pissalach.* »

Aura fasiá fisança a sa bèla-maire ; ça que la, se demandava ont trobariá aquesta flor en plen ivèrn.

Pausèt la question a sas sòrres. Odila li parlèt de la masca la mai granda e poderosa del vesinat ; Marcamala.

Avètz pas entendut parlar de Marcamala ? Si ! La femna de Marcamal, la trèva missanta dels contes. Lo monde disán qu'aviá de poders subrenaturals : totes los qu'èran partits per la veire, èran pas jamai tornats. Atal, degun gausava pas se sarrar del bòsc ont viviá.

Aura aviá entendut aquelas istòrias : èra pas rassegurada. Prepausèt a sas sòrres de partir amb ela : atal, lo viatge seriá mens long e la vièlha masca gausariá pas tuar tres princessas. « *Per un mendicant ? Jamai !* », respondèt Sarà. « *I seriái ben annada, mas lo pè me dòl encara de la casuda d'ièr.* », diguèt Odila.

La paura filha se preparèt doncas a partir soleta. Mercegèt sa bèla-maire e li prometèt de tornar pas, sens los pissalaches.

Cal dire, abans de seguir Aura sus son camin, que la mairastra aviá tan de poder coma vos e ieu. Lo monde disián que veniá d'una familha de mascas e la reina n'aprofèchèt per assegurar son poder reial. Sabiá ben que sa nòria trobariá pas lo mendre pissalach en ivèrn. De mai, l'idèa d'Odila la menava tot drech a sa mòrt.

Tornam sul camin de crotz d'Aura que voliá totjorn salvar lo qu'èra mai miserable qu'ela.

Foguèt pas complicat de trobar la bòria de Marcamala : i aviá pas qu'un dralhòl dins aquel bòsc, puèi que totes (e mai los animals) lo fugissián.

Totes ? Alavètz de qué fasiá una cèrvia colcada lo long d'un riu ? Aura se sarrèt doçamenton, doçamenton e vegèt

Un còp èra...

Un còp èra, un rei que veniá de perdre sa femna. La plorava encara quand decidiguèt de se tornar maridar. Avia pas qu'una filha polideta e li agradava de viatjar de pertot dins lo monde. Alavètz, li caliá una reina sul tròn e una familha per Aura, sa filheta.

Causiguèt una veusa qu'aviá ja doas dròllas. La novèla reina se disiá un pauc masca : aital pensava lo rei, sauriá téner cura d'Aura.

Dos ans passèron e coma tot se debanava plan, lo rei partiguèt un jorn d'ivèrn, per descobrir d'autres païses. La paure Aura demorèt sola amb sa novèla familha. Disi paura perque sas sòrres l'aimavan pas brica : èra la mai polida, e de luènh. Ça que la, èra tròp brava e las doas comaires sabían enganar lor monde. Atal demandavan a Aura de trabalhar a lor plaça en inventar a cada còp un pretèxte nòu. Odila, l'ainada, esperava que son vernís seque per netejar la vaissèla, Sarà, la capdeta, s'èra copat una onglia e podia pas bailejar e patin e cofin...

Lo rei aviá decidit que cada filha devia aprenher a trabalhar, quina que siá sa condicion. Mas, la reina, qu'èra pas del meteis veiaire, èra contenta de veire que sas filhas èran mens piòtas que non pas Aura. Atal, barrava los uèlhs e contunhava de balhar d'òbras a sa nòra amb cruselat.

Aura èra pas al fial de totes aquelas entrenas. Aimava sas sòrres e fasiá tot çò que podia per que la reina foguèsse contenta d'ela. Èra un pauc nècia, mas sa beutat e sa generositat la faguèron venir famosa. Los subjèctes los mai pròches de la familha reiala la disián Cendrillon, tant sa vida de serviciala èra dura.

La situacion èra tala quand un mendicant demandèt la retina al castel. Èra boçut e caminava trinca tranca. La reina lo volguèt quitament pas recebre. Odila e Sarà que sabían pas de que far de lors mans, avián enveja de se distraire un pauc. Demandèron de veire la cara del mendicant : çò que vegèron lor faguèt tan paura que s'enfugiguèron dins una cridada. Las gautas del paure èran tan nafradas que sa cara tota semblava una sola e mema creta. Desconsolat, èra a mand de partir quand Aura l'agantèt pel braç. « *Ma bèla-maire a un fum de trabalh e vos podrà pas sonhar. Mas me vau mainar de vos. Avèm una bòria, i*

La nenota tot en blanc

Sus sa cadiereta bassa

La nenota tot en blanc

Assedada al primièr rang

Ten un flòc de ròsas lassas

L'a sarrat dins son faudal

Lo temps que durèt la messa

Quand un doç cant de promessa

Pujava cap los veirals

Los nòvis quitan l'autar

Se'n van per la pòrta granda

La campana ara alanda

Son tropèl de tindals clars

Sarrada rasís sa maire

La nenota tot en blanc

Arremòsa lo vel grand

Que s'escampilha dins l'aire...

Max LAFARGA

Edicions dels Calandracons
PENA D'AGEN

Mòstra realizada pels escolans de la Seccion bilingüa
de Pena, ambe l'aduja dels amics de l'escola de
Tornon (Projecte « Maïadas d'Agenés »
- annada escolara 2007/2008)

Una ciutat medievala

**TORNON
D'AGEN**

Sègle XIII
Sègle XV

Una vila : de personatges

Alienòr d'**Aquitània** es la pitona filha del primier **trobador**, lo duc Guilhèm de Peitieu. D'abòrd esposa del rei de França, se marida puèi ambe Enric Plantaginèsta, que ven rei d'Englatèrra en 1154.

Per sas tèrras aquitanas, lo rei d'Englatèrra deu l'omenatge al rei de França !

Ricard « cur de lion », filh d'Alienòr, ven duc de **Guèna** e **Gasconha** en 1168. Los sobeirans d'Englatèrra parlan e escrivon occitan !

Raimon V, comte de Tolosa, fai omenatge a Joan « sens tèrras » (autre filh d'Alienòr) per las províncias de Carcin e d'Agenés.

Simon de Montfòrt, piton baron d'Illa de França, se crosa en 1208 per se talhar un domèni en « país **erèrte** » (en 1212, pren Masquièras e passa Tornon abans d'assetjar Pena). De **chaple** en **lenhièr**, la crosada es sanguinosa.

<p>La vila es carrossa e a jousat Tornon. En Agenis s'ist na e Dieu benedict. Amas de Montagu e l'auce Gascon L'et volen ben gudar per cel regon. Pensa decampar, qu'ert del castel Agenis. Se a Pena d'Agenis ne se fit amonon. Ocas en dique tot ne l'atier amonon. Mas s'ament a Pena, que del se Richart de. Un amonon l'aucegas d'amen e d'amen.</p>	<p>L'arria es un rois en a d'apassat Tornon. Els c'ist na en Agenis avec la benediction de Dieu. Amas de Montagu et les autres Gascons Sont ben à guder à travers ce pays. Après la prise de Montagu, un fil du comte Raimond, Jusqu'à Pena d'Agenis, ils ne se sont pas arrêtés. Car nulle part ils n'ont rencontré de résistants. Mais seulement à Pena qui appartint jadis au roi Richard. Un mardi la France assaillie se trouva part.</p>	 <p>Simone de Montfort et le Comte de la Marche</p>
---	--	---

En 1229, Raimon VII recupèra sas tèrras contra lo maridatge de sa filha ambe lo frair del « Sent-Loïs ». En 1271, mòron sens eiretièrs : Tolosa escaï a la corona de França. Sagèl de cira dels Armanhacs (a esquèrra).

Pendent las guèrras de « cent ans », aquela familha gascona poderosa (« comtes per la gràcia de Diu ») s'aliga ambe lo rei de França contra los Anglo-aquitans e los Borguinhs.

Son perduts per lor ambicion. La Corona de França vòl senhorejar sola !

Una vila : de poders

Per tant de desvolopar lo país, los poders en plaça encoratjan la fondacion de vilas nuèvas : lo creis dels **estatjants** aumenta l'activitat economica e las riquesas se multiplican.

Per controlar aquelas riquesas, cal mestrear las vilas. I a una vertadièra competicion entre los diferents poders.

Entre los borgés e los senhors :

Dins las bastidas, las libertats e las franquesas comunales son sovent garantidas per una **carta** de las costumias (se n'i agèt una, la carta de Tornon es pas estat servada), plan sovent escrita en occitan.

Entre la potència civila e la Glèisa :

La **Crosada** « albigea » (1208 – 1343) contra los **catars**, es la resulta d'un conflicte entre lo Papa e lo comte de Tolosa. Aquela « guèrra senta » afavorisa las ambicions dels Capeciens d'Illa de França.

En esposar Joana, la filha de Raimon VII, Anfós de Peitieu (lo fraire de « Sent-Loïs ») ven comte de Tolosa.

Entre los senhors màgers e lo rei :

Las guèrras ditas « de cent ans » son la consequéncia d'una rivalitat entre familhas nòblas – e a l'encòp reialas.

Coma un sobeiran anglés, eiretièr dels domènis d'Alienòr d'Aquitània e dels Plantaginèstas, pòiriá èstre vassal d'un autre rei ?

Aquela longa luta roïna e despòbla Agenés. Mès la guèrra fai tanben la fortuna de la granda familha gascona dels Armanhacs (aligats batalhièrs del rei de França), que tenon Tornon entre 1373 e 1503.

Solide, lo poder que domina s'ocupa de fortificar sas possessions.

Lo castèl de Tornon (1212) se fai ciutadela en 1283 (la torre gròssa data del sègle XV).

Un acòrd d'abans 1283 ditz que los estatjants devon bastir los ostals de **cinta**, del temps que lo rei d'Englatèrra finança las pòrtas.

Una vila, qu'es aquò ?

Lo siti de Tornon se desvista de luènh.

A l'**Edat Mejana**, los òmes bastisson de **ciutats** per s'aparar. Tanplan, recampats al recès del **borg**, trabalhan e defendon lors libertats.

Una vila es mai que mai poblada de **borgés** (**mestierals**, mercants, proprietaris), de representants del poder (**baile** o **senescal**, soldats) e mai d'òmes del **clerjat** (« l'avesque » : l'ostal de l'avesque).

Dins una vilòta medievals coma Tornon, i a d'ostals, solide, mès tanben d'**obradors**, d'albèrgas, una glèisa e un castèl.

Per tal de montar bastissas e monuments, los òmes aprofitan los materials del país :

- la pèira (que Tornon es pausada a flor de ròca) ;
- la tèrra, que manca pas a l'entorn, pel **palhabard**, los bricons e los teules ;
- la fusta pel **corondatge** e las carpintas (las forèsts son mai espessas a l'epòca).

Los pus rics demandan al **picapeirièr** d'ondrar lor ostal d'elements escalprats.

La vila de Tornon es pincada a la cima d'un puèg planièr. Dins las annadas 1240, lo comte de Tolosa transforma un **castelar** en bastida. Lo **sagèl** dels **còssols**, desaparegut, ensenhava una crotz tolsana, coma lo de Pena (e de maitas autras ciutats **raimondencas**).

Lo plan de Tornon sièg los contorns del puèg. Carrièras e carreiròts quadrilhan l'espaci al torn de la plaça del mercat e del seu potz. Las maisons son plan rengadas, per **molons**. Los ostals que se sarran « defòra » sèrvon de muralha. Las pòrtas son gardadas.

De segur, pels comtes de Tolosa, Tornon es una **gaita** de las bravas.

Una vila : un territòri

Dempuèi lo cap del turon, a 210 m d'auçura, Tornon velha sus la ribièira del Bodoisson e sas molinas. Coma las autras bastidas, la ciutat espleita las ressorgas del seu terraire. Los païsans que trabalhan lo campèstre son escampilhats en defòra de la vila : «*maines*», «*bòrdas*» e «*masièras*» sus la carta.

Dempuèi l'An Mil, aquel país es de lenga occitana. Dins lo paisatge, los noms de lòcs parlan enquèra de la vida vidanta a l'Edat-Mejana.

las aigas : «*fonts - caudas o frejas*», «*rajòls*» e «*rigals*» ;

lo relèu : «*puègs*», «*tucas*» e «*tuquets*» «*planas*» e «*combas*» ;

los mestierals : «*crugièrs*», «*olièrs*», «*ressegaire*», «*fornièrs*», «*faures*», «*rodièrs*», «*molinièrs*», «*truèlh*», «*teulièr*», «*saltre*» ;

l'agricultura : «*prats*» e «*païs*», «*bòscs*», «*boigas*» e «*artigas*», «*camps*» e «*pèças*» ; «*pomairada*» e «*trelhas*», «*las bolbenas*», «*las palhargas*».

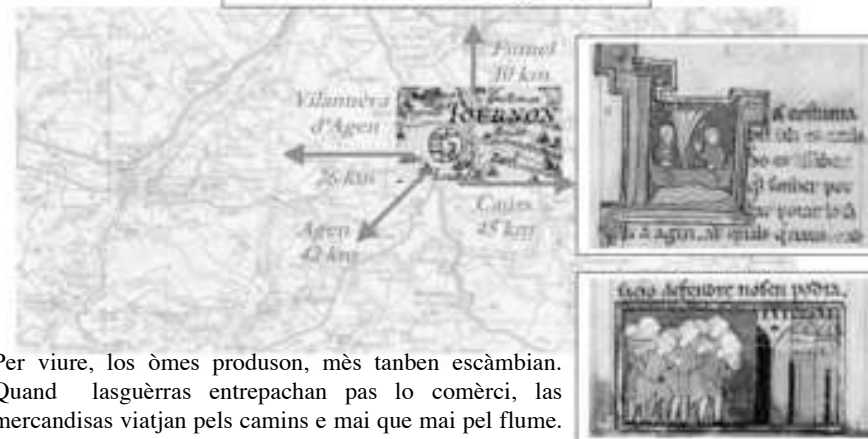
La cultura principal, lo blat (que lo pan es la basa de l'alimentacion), se desvolopa mai que mai amont-naut de las **planas**.

La vinha tanben es plan esbandida pels **penjals** dels tèrmes.

Los païsans fan venir de tessons e de motons. En defòra de l'ase, i a gaire de bestial gròs.

Una vila : de ligams

Per viure, los òmes produson, mès tanben escàmbian. Quand lasguèrras entrepachan pas lo comèrci, las mercandisas viatjan pels camins e mai que mai pel flume.

La sal remonta Garona dempuèi la Mar Granda. Merluç e arencs fumats tanplan. Lo vin davala entà Bordèu. Englatèrra l'espèra ! Dels pòrts de Mediterranèia venon las espècias. Se fai tanben comèrci del **carbe** e de las estòfas de lana. Per la tintura, lo Miègjorn tolsenc **expòrta** tanben lo seu safran (pel jaune) e lo seu pastèl (pel blu)...

Las vilas son bastidas suls noets d'aquel **malhum** comercial. Las vals d'Òlt e de Garona son d'aís importants. Tornon es d'Agenés, un pauc a despart de l'aiga e de las gabarras, mès a la pòrta de Carcin e de Peirigòrd.

Enrodada de cobèrts, la plaça del mercat - o mercadièl - es lo cur de la vila (al sègle XIX, enquèra s'i tenián 9 fièras dins l'annada !

(Lexic p. 31)

Pendent la
34ª Escòla Occitana d'Estiu

la BI - CAT - ÒC

Una bicicletada
en Naut Agenés

del 10 al 16 d'agost de 2008
Vilanuèva d'Òlt
(Òlt-e-Garona)

Lexic de “Una ciutat medievala : Tornon d’Agen”

Aquitània : anciana província que s’expandissí de Leire als Pirenèus. **Guièna** es lo nom de las possessions « francesas » del rei d’Englatèrra (aqueu nom ven d’una deformacion : « Aquitània/Aquiana »). **Gasconha** es la partida d’Aquitània que s’expandís entre Garona e Pirinèus.

Baile e senescal : oficièrs (justícia, finanças) mandats pel senhor o pel rei per lo representar.

Borgés : estatjant del borg, vilard mai aisat que lo pòble menut.

Carbe : planta textila. Sa telha penchenada (cardada) serviá per fabricar cordatges e telas grossièras (per las gabarras).

Carta : document juridique qu’estipula per escrit las condicions d’una ententa. La carta de costumás èra la garantida dels dreits dels ciutadans d’una bastida.

Castelar : siti fortificat, castèl.

Chaple : massacre (sovent après la presa d’una vila). **Lenhièr** : pila de lenha que s’i cramavan los condemnats religiós.

Cinta : muralha qu’endròda un endreit.

Ciutat : la vila, mès tanben lo territòri controlat per aquela vila. La comunautat que viu al dintre dels limits de la ciutat a de dreits garantits. Lo **borg** es l’abitat fortificat (en defòra del borg, i a los barris).

Clerjat : ensemble dels prèires (glèisa o mostièr).

Còssol : magistrat municipal a l’Edat-Mejana.

Crosada : expedicion guerrièra cridada pel Papa contra los « infidèls » (musulmans) o los erètges catars. Los **catars** son de partidaris de l’eretgia crestiana que se desvolopa mai que mai en Occitània a la debuta del segond millenari.

Edat Mejana : periòde istorique (de 476 fins a 1492) que s’estira dempuèi l’engrunament de l’Empèri roman dinc’a la descobèrta de las Americas.

Erètge : persona que crei pas coma dins la religion dominanta (los crestians « catars » èran d’erètges per Roma).

Estatjants : los poblants, los abitants d’un endreit

Exportar : mandar e vendre en defòra del país. Dins l’autre sens, òm impòrta.

Gaita : un endreit en nautor per tant d’espier al luènh. Tanplan la persona que gaita.

Malhum : ensemble de vias en ligason las unas ambe las autras (coma de fièls).

Mestieral : un fustièr, un teissendièr, un faure... son de mestierals (d’artesans).

Molon : un pilòt de maisons « pegadas ».

Obrador : atalhèr que lo mestieral i trabalha (i òbra).

Palhabard : mescladís de tèrra argelosa e de brigalhs de palha per montar de paret. Lo **corondatge** es lo fustatge d’aquelas paret (los espacis son emplenats de bricons o de palhabard).

Picapeirièr : lo mestieral que trabalha la pèira amba la maça e lo cisèu.

Plana : en País de Sèrras son d’auçuras planièras, de planòls. Los **penjals** son las pendas d’aquels planòls.

Raimondenc : Raimon èra lo nom dels comtes de Tolosa ; raimondenc vòl dire tolsenc.

Ribièira : las tèrras que s’expandisson de cada bòrd del riu.

Sagèl : senhal estampat sus un document oficial (senhor, rei, clerjat, ciutats...)

Terraire : l’ensemble dels paísatges que compausan un campèstre.

Trobador : poèta occitan de l’Edat Mejana.

Turon : puèg (tuca, tèrme, toral...) isolat - de raprochar de « Tornon ».